

Hrad Kuchlov u Rychtářova v okrese Vyškov

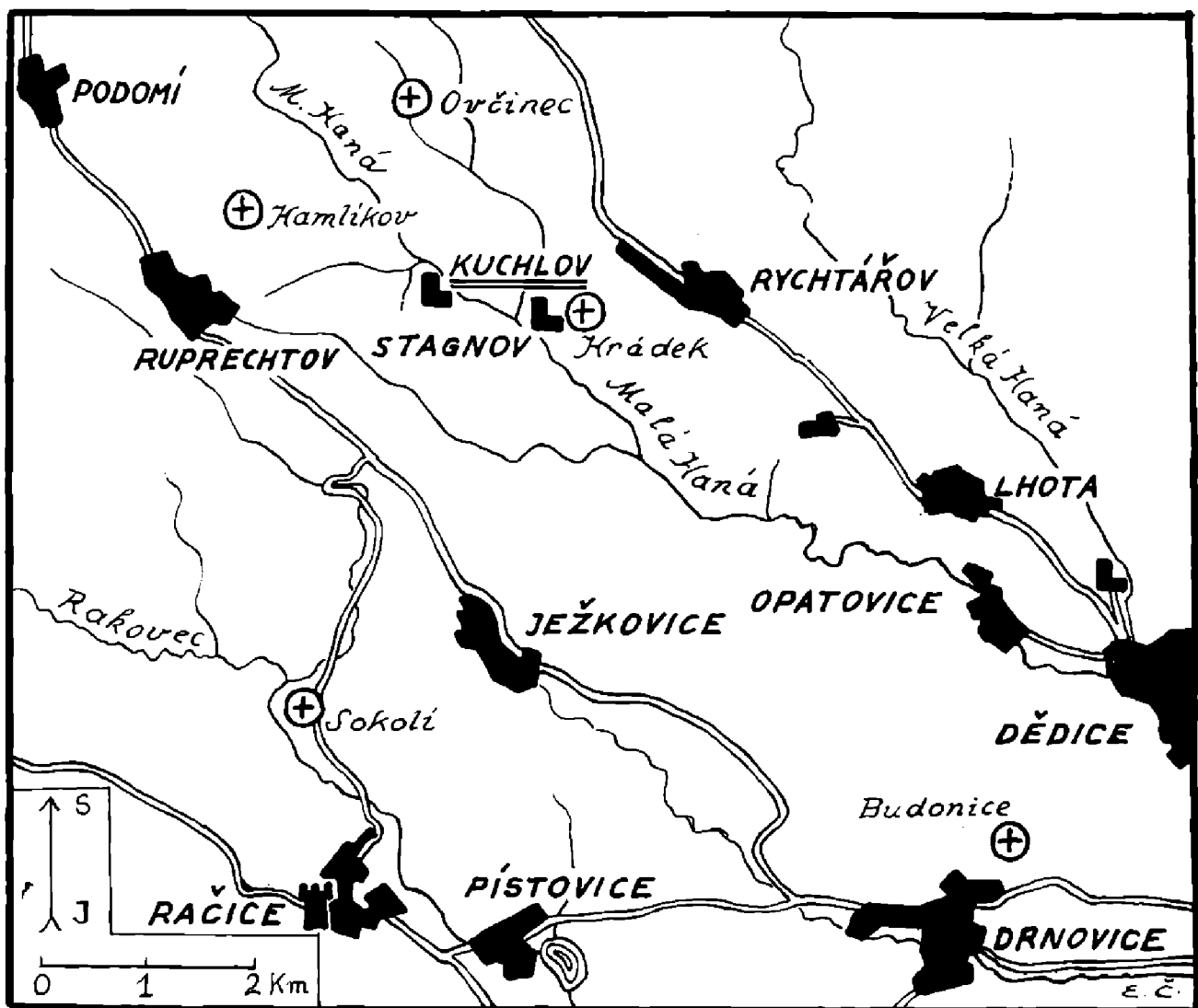
ERVÍN ČERNÝ — PAVEL BOLINA

V jihovýchodním a jižním okrajovém pásmu Dražanské vrchoviny byla ve středověku rozseta řada hradů. Byly to od východu k západu počítaje: Melice u Pustiměře, pustiměřský hrad u Zelené Hory, dědický hrad u Dědic-Hamiltonů, Hrádek neboli Stagnov u Rychtářova, Kuchlov mezi Rychtářovem a Ruprechtovem, račický hrad v Račicích, lulečský hrad u Lulče a Wildenberk u Pozořic-Jezer. Ke všem těmto hradům se vztahují dochované písemné zprávy z 13. nebo ze 14. až 16. století — byť v některých případech skrovné — s výjimkou Kuchlova, o němž jakýkoliv písemný pramen postrádáme. První písemná zpráva, navíc ještě nepřímá, je až z 16. století. Mluví se v ní o horách, které slovou „Kuchlov“, aniž by přitom byla učiněna zmínka o stejnojmenném hradu (PB XXVI, 193). Další zmínka o Kuchlovu, a to jako o lesní trati, nalzáme až při delimitaci hranic mezi panstvím račickým a církevním vyškovským z r. 1754 (Kroměřížský archiv, bez sign.), nebo při popisu hranic podomského katastru v Josefínském katastru z r. 1787 ve Státním archivu v Brně. V minulém a zvláště nynějším století je Kuchlov jako název lesní trati a zejména jako pojmenování hradních trosek hojně tradován mezi obyvateli okolních osad a vyznačován v kartografických materiálech.

Stopy po hradu Kuchlovu leží ve vyškovském okrese 2,5 km západně od Rychtářova a 2 km východně od Ruprechtova. Najdeme je na konci ostrohu, který vysílá mírně k východu se svažující náhorní plošina Dražanské vrchoviny. Úbočí ostrohu padají prudce na jihovýchodu a východu do sevřeného údolí říčky Malé Hané a na severu do hluboké korytiny potůčku tekoucího od Ruprechtova a vlévajícího se do Malé Hané. Stojí za povšimnutí, že zmíněný potůček a tok Malé Hané severně od jeho ústí tvořily ve středověku a na počátku novověku hranici mezi panstvím dědicko-račickým a holštejnským. Ne méně významné pro naše domněnky o historii Kuchlova je, že na protější straně Malé Hané o 1 km jv jsou zbytky hradu Stagnova — známého též pod jménem Hrádek — a že 6 km jižněji stojí nynější zámek, dřívější hrad Račice.

Vzhledem k naprostému chybění jakýchkoliv pramenů, nevíme nic o době založení hradu, o době jeho trvání a zániku ani o jeho majitelích. Na základě chudých útržkovitých písemných pramenů z 13. a částečně i 14. století o historii oblasti, v níž byl Kuchlov vybudován, lze clonu tajemství nad zaniklým hradem snad nepatrně poodhrnout jen některými domněnkami.

1. Území dědicko-račické držel v 2. polovině 13. století rod Benešoviců, jehož nejvýznamnějším představitelem v poslední čtvrtině 13. stol. byl Milota z Dědic. Je tedy možné, že Kuchlov byl vybudován Benešovci. V tom případě mohl sloužit k ochraně území jejich panství vůči rozpínavosti sousedních holštejnských feudálů, jejichž sídlo, hrad Holštejn, byl vybudován ve druhé polovině 13. století. Toto zneklidňující sousedství máme dnes doloženo objevem

Obr. 1. Mapa okolí hradu Kuchlova. Kroužek s křížkem uprostřed je označení zaniklé středověké vesnice.

plužiny zaniklé holštejské vsi Hamlíkova (ZDO, 321—322/I. Jedna část této plužiny se totiž rozkládá za ruprechtovským potůčkem, přesně proti Kuchlovu, další část se vklíní mezi Kuchlov a Ruprechtov (který patřil k panství dědicko-račickému).

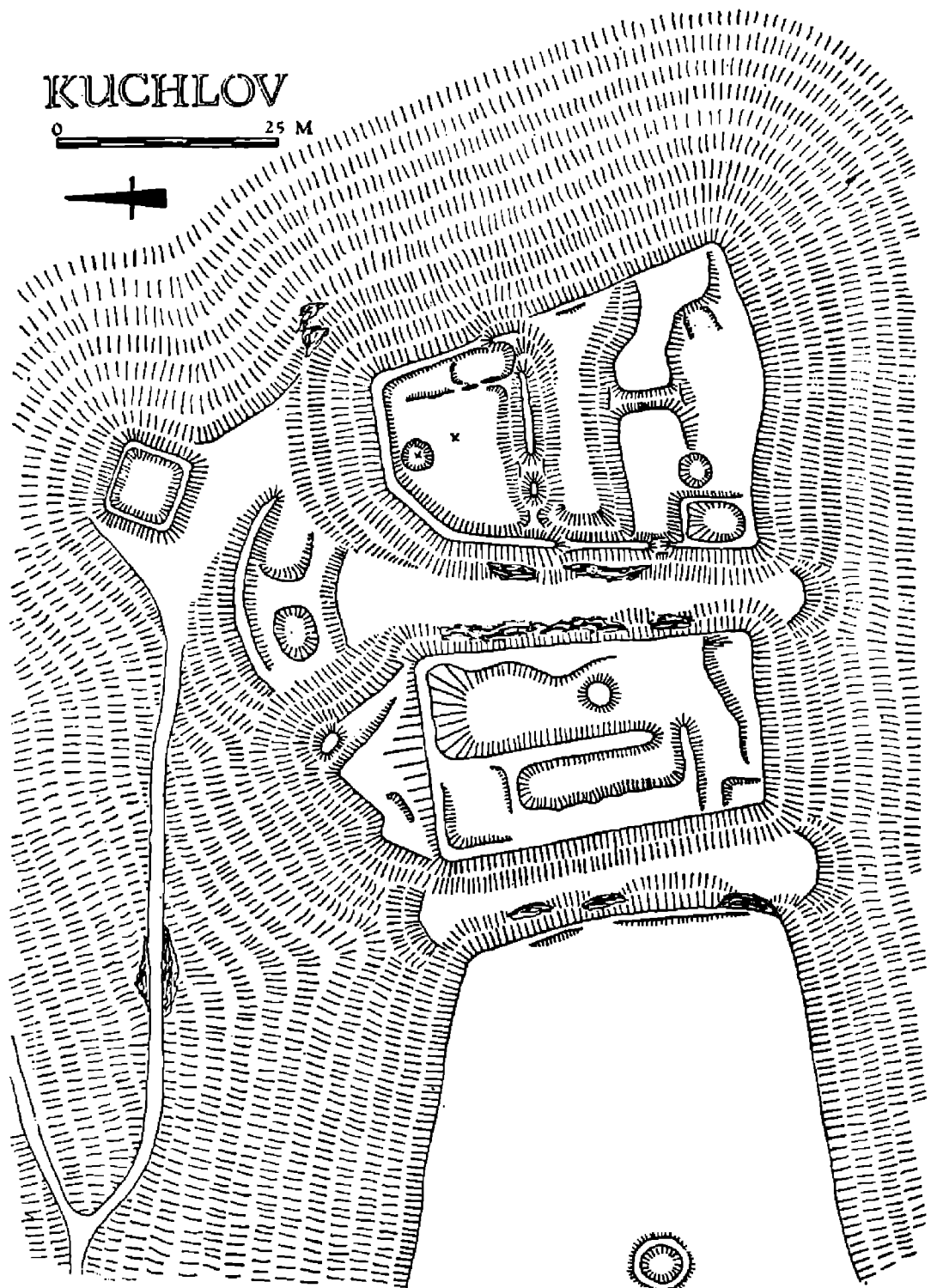
2. Je možné, že Kuchlov byl vybudován též ke střežení cesty, která vedla z nížin Hané severně Drahanskou vrchovinou směrem k Boskovicím a Svitávce, nebo k zabezpečení spojení mezi biskupskou državou pustiměřsko-vyškovskou a biskupskými statky na blanensku a okolí. Tomu by nasvědčovalo to, že přímo u pramene Malé Hané u biskupské vsi Krásenska bylo vybíráno mýtné (Lechner I, 127) a že na většině vodotečí stékajících z okrajového pásma Drahanské vrchoviny do nížin a sledovaných stezkami, byly vybudovány hrady nebo tvrze.

3. O zániku hradu se nabízejí dvě domněnky. Podle první z nich mohl být hrad zničen v letech 1285—1286 při tažení krále Václava II. na Moravu. Cílem výpravy bylo zničení četných hradů a tvrzí, které drželi lapkové a loupežní rytíři z dob pětiletého bezvládí po smrti Přemysla Otakara II. Lze si však těžko představit, že by Milota z Dědic, přední z moravských pánů, dopustil, aby se Kuchlov stal loupežnickým sídlem, čímž je pravděpodobnost první domněnky velmi otřesená.

Druhá domněnka o zničení Kuchlova je asi pravděpodobnější. V Kronice zbraslavské, která je nejobsažnějším písemným pramenem údobí posledních

Přemyslovců a prvních Lucemburků, se dočítáme, že mladý český král Jan Lucemburský r. 1312 při svém tažení proti některým údajně loupežným moravským pánům oblehl hrad Račice, který byl pokládán za nejsilnější mezi ostatními tvrzemi Friduše z Linavy a hradu dobyl. Friduš byl potom donucen zbořit další svůj hrad „Drahaus“ (FRB IV, 179—180). Držel-li Friduš kromě Račic a dalších hradů i nedaleký Kuchlov, mohl se hrad — ač nejmenován — stát snadno obětí válečné výpravy. Přihlížíme-li k první a druhé domněnce, došlo ke zničení Kuchlova buď r. 1286 nebo spíše o 26 let později r. 1312.

Možnosti studia otázek kolem Kuchlova nejsou předchozími domněnkami a úvahami vyčerpány. Hrubou informací o přibližné době založení může nám napovědět charakter dispozičního řešení hradu. O jeho trvání může poskytnout poznatky archeologický výzkum.

Obr. 2. Plánek pozůstatků hradu Kuchlova.

Jak bylo již výše řečeno je ostroh, na němž se nalézají stopy hradu Kuchlova, obtáčen z jihovýchodu a východu údolím Malé Hané, ze severu ruprechtovským potůčkem a částečně ze severozápadu postupně se prohlubujícím úvalem ústícím do korytiny ruprechtovského potůčku. Přístup k hradu byl nejsnadnější z jihu západu z náhorní mírně se svažující plošiny od Ruprechtova. Z údolí Malé Hané byl možný příjezd úsekem cesty proti toku ruprechtovského potůčku a od něho po straně zmíněného úvalu vzhůru, kde se napojoval na předpokládanou příjezdovou cestu od Ruprechtova. Od úvalové cesty odbočovala doleva užší cesta z větší části vysekaná do strmé skalnaté stráně pod předhradím a končící u menší stavby čtvercového půdorysu před severním výústěním druhého hradního příkopu.

Korytina ruprechtovského potůčku se od vtoku do Malé Hané do vzdálenosti asi 200 m proti svému toku rozšiřuje a ve své horní části je přepažena zčásti přerušenou kamennou hrází. Jde zřejmě o menší rybníční nádrž, která měla význam při zásobování hradu vodou.

Ve vzdálenosti 72 m před prvním hradním příkopem, který je veden napříč ostrožnou, je nepravidelně eliptická jáma rozměrů 11×9 m, hluboká 1,5–2 m, lemovaná 0,5 m vysokým násypem, který je v jednom místě přerušen. Při okraji dna jámy se zvedá do výšky asi 0,5 m podlouhlá nakupešina sestávající z červeno-hnědavé hlíny, z mazaniceové drtě téhož zbarvení a z do křídově běla vypálených kusů vápence. Může jít o pozůstatek vápenné pece. Stopy po osídlení jsme v okolí hradu nezjistili.

Hrad sestával v předhradí a vlastního hradu, který byl rozdělen na dvě od sebe oddělené části (viz plán hradu).

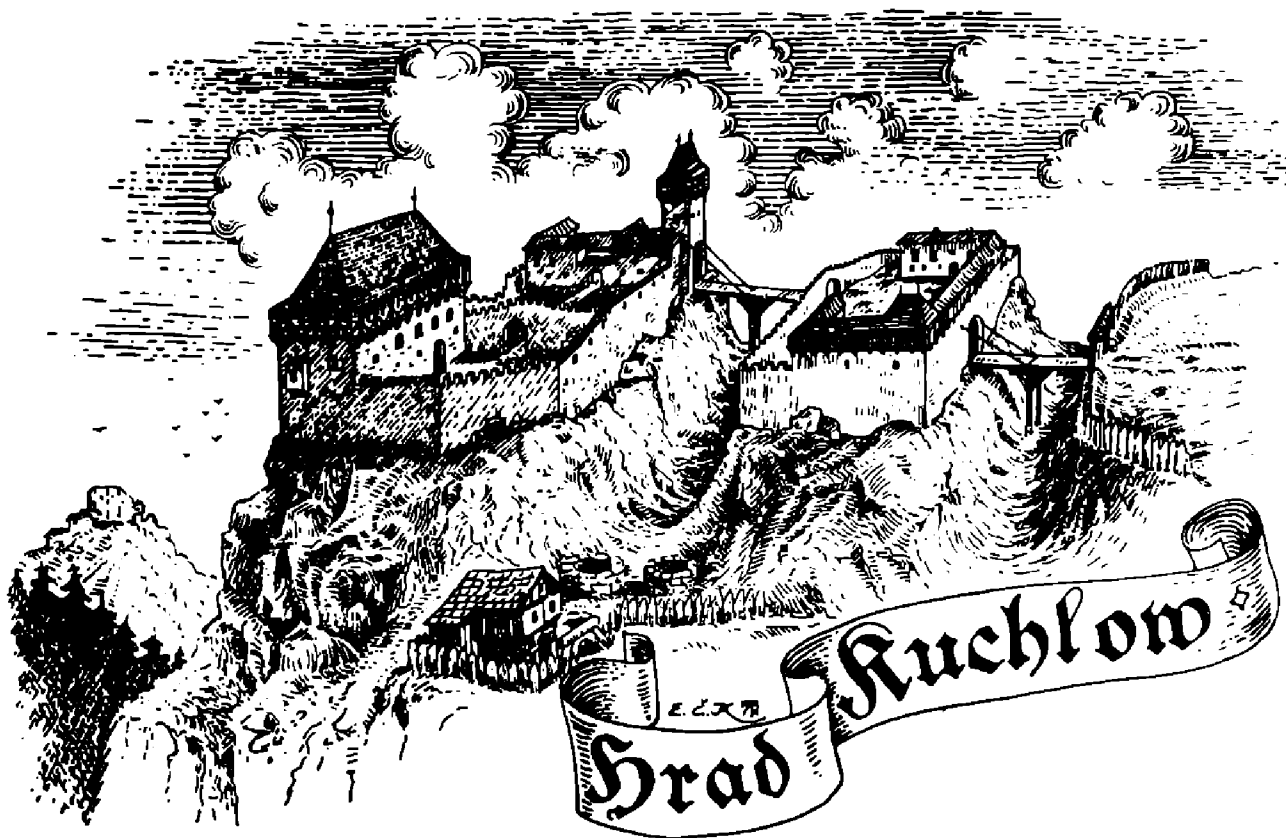
Předhradí, vybudované na západní straně hradního areálu, má tvar nepravidelného protáhlého čtyřúhelníka, jehož protilehlé kratší strany měří 19 a 24 m, protilehlé delší strany 36 a 38 m. Na severní 24 m dlouhou stranu se napojuje svažitá trojúhelníková plocha s odvěsnami 20 a 15 m, která byla patrně rovněž součástí předhradí. Předhradí je odděleno na své západní nejširší straně od přilehlého terénu příkopem vytesaným ve skále, který probíhá jihoseverním směrem, kolmo na osu ostrožny. Příkop je široký 9,5 m, uprostřed ve svém nejužším místě 6,5 m, dlouhý 36 a hluboký 4–5 m. Hloubka příkopu musela být původně větší, protože dno i stěny příkopu pokrývá silná vrstva lámaného kamení. Na východním okraji příkopu jsou patrné zbytky asi 0,5 m vysokého valu, který je uprostřed přerušen.

Vlastní hrad odděluje od předhradí další (druhý) příkop, který probíhá takřka rovnoběžně s prvním. Je dlouhý přes 40 m, široký 9–14 m, hluboký 4–5 m. Jeho dno je podobně jako u prvního příkopu vysoko zavaleno kamením ze zhroutených hradních zdí.

Třetí příkop, orientovaný kolmo ke druhému rozděluje vlastní hrad do dvou částí. Jižní část má tvar lichoběžníka se základnami 34 a 24 m a s rameny po 24 m. Severní část má pětiúhelníkový obrys, jehož nejdelší strana je totožná s horní základnou jižní lichoběžníkové části (24 m), zatím co ostatní strany měří 10 m, 9 m, 10 m a 16,5 m.

V celém areálu nevystupuje na povrch jediný kousek zdiva. Z hradních konstrukcí se zachovaly pouze prohlubně a vyvýšeniny, ale přesto lze tyto zbytky poměrně snadno interpretovat, alespoň co se týče nejhrubší podoby a typu dispozice.

Jádro dispozice tvoří severní pětiúhelníková část vlastního hradu, jejíž hlavní a jedinou stavbou kromě okružní hradby byl obdélný palác, umístěný při nejchráněnější (tj. východní straně nádvoří). Palác měl přízemí částečně zapuštěno do skály, jak je vidět ještě v prohlubni, která zbyla po jižní místnosti.

Obr. 3. Přibližná podoba hradu Kuchlova.

Stupňovité zvýšení dna prohlubně na její severní straně svědčí pro existenci druhé místnosti hradního paláce.

Jinak v ploše nádvoří nejsou patrné zbytky dalších objektů, kromě recentních výkopů (na plánu označeny křížkem). Součástí obvodové hradby byla štítová (užší) strana paláce zvedající se nad příkopem, který odděloval tuto část jádra od zbývající lichoběžníkové části na jihu. Hradba nad tímto příkopem je doposud v podobě mohutného valu nejvýraznějším reliktem hradu, přičemž vkleslina v jejím průběhu představuje snad místo vstupní brány do nádvoří.

Jádro s palácem zaujímalo zhruba jednu třetinu plochy oddělené od předhradí druhým příkopem. Další dvě třetiny této plochy zaujímalo předdvoří, které tvořilo nedílnou, současně vybudovanou část hradního jádra, přestože oba útvary rozděluje široký příkop. O předdvoří nelze říci tolik jako o jádru. Nejzřetelnější zbytky zůstaly po obdélníkové stavbě v jihozápadním nároží předdvoří, původně snad věžovité vstupní bráně do vlastního hradu. Vstup mohl být ale také vedle této stavby, v místě dnes patrného přerušení obvodového valu dokumentujícího průběh hradby kolem vlastního hradu nad druhým příkopem. Přístupová cesta přes tento příkop by potom logičtěji vyústovala na plošinu, která se táhla napříč celým předdvořím. Odtud měla možnost zamířit po stočení doleva k předpokládané bráně v čelní hradbě hradního jádra. Stopy po dalších objektech zjišťujeme mezi zmíněnou plošinou a jižním úsekem obvodové hradby. Rýhu, která plošinu rozděluje na dvě části, mohli bychom v tomto případě interpretovat jako přístup do třetího příkopu, jenž kromě obranné funkce mohl sloužit jako rezervoár vody.

Další důležitou částí hradu bylo předhradí mezi prvním a druhým příkopem. Ochraňovalo a oddalovalo nejen přístup do předdvoří, ale hlavně k hradnímu jádru, které by jinak zůstalo z boku od západu nekryto. Téměř polovinu plochy předhradí zaujímal obdélníkový útvar nad prvním příkopem.

Skládal se ze dvou prostorů, čtvercového na severu a obdélníkového — ne zcela uzavřeného — na jihu. O severní části můžeme předpokládat, že je zbytkem nějaké stavby. Jižní část jí mohla být také, ale pouze v případě, že do těchto míst neústila přístupová cesta z ostrožny přes šíjový příkop, jak trochu naznačuje přerušení valu na protilehlé vnější straně příkopu. Prostor východně od předešlého zaujímá protáhlá, k severu klesající prohlubeň, jejíž původní význam nelze na základě povrchového průzkumu určit.

S upřesněním vstupu do hradu souvisí patrně i správná interpretace dalších terénních útvarů, zejména trojúhelníkovité k vrcholu klesající plochy připojující se k předhradí na severu a protáhlé sníženiny nepravidelného tvaru podél jižní strany předhradí. Těžko věřit, že by ve skále pracně vylámaná cesta po úbočí ostrožny sloužila pouze pro přístup z údolí Malé Hané ke čtvercové stavbě po její levé straně pod hradním jádrem. Navíc pouze s touto funkcí by značně snižovala bezpečnost hradu. Spíše mohla mít funkci přístupové komunikace k hradu. V tomto případě mohl k vstupu do předhradí sloužit buď trojúhelníkovitý útvar při jeho severní straně a nebo průběh druhého příkopu se sníženinou na jižní straně předhradí. Cestu z údolí po úbočí ostrožny jako jediný přístup k hradu, známe také z ne příliš vzdáleného Smilova Hradiska (okr. Prostějov).

V řešení otázky vstupu a vnitřního propojení jednotlivých částí hradu dostáváme se při povrchovém průzkumu Kuchlova do oblastí dohadů. Také další stránka průzkumu, povrchový sběr keramiky, nepřinesla dosud žádoucí výsledky, umožňující bližší datování hradu. K určení doby jeho vzniku může říci další poznatky rozbor dispozice.

Hrady bez věže, jejichž hlavní stavbou je kromě obvodové hradby obdélný palác, se na Moravě nikdo systematicky nezabýval. V Čechách tento typ hradu zařadil T. Durdík (1977; 1978, 47—48) do 2. poloviny 13. století jako nejjednodušší šlechtickou aplikaci tzv. královských hradů s obvodovou zástavbou. Kuchlov je pro Moravu představitelem typologické skupiny, neboť k němu známe analogie, jako např. hrad Šenkenberk (okr. Znojmo), který s největší pravděpodobností existoval již ve 13. století (Hosák 1938, 181). S ohledem na historický vývoj v této oblasti Dražanské vrchoviny, můžeme tedy vznik Kuchlova rámcově zařadit do 2. poloviny 13. století. O zániku hradu bylo již hovořeno. Na brzkou dobu jeho zániku, nejspíše okolo přelomu 13. a 14. století, ukazuje kromě výše uvedených možných příčin, také skutečnost, že při povrchovém sběru nacházíme minimální počet artefaktů pocházejících z doby života objektu.

Podle všeho máme tedy v případě Kuchlova ne příliš častou možnost studovat hrad existující poměrně krátkou dobu, převážně ve 2. polovině 13. století. Význam takovýchto objektů pro středověkou archeologii není třeba zdůrazňovat. Navíc se jedná o hrad po typologické stránce pro Moravu značně významný a proto by byl archeologický výzkum na lokalitě nanejvýše žádoucí.

Literatura

- Durdík T., 1977: Zaniklý sídlištní komplex Řebřík, in: Středověká archeologie a studium počátků měst. Praha, 231—235.
Durdík T., 1978: Nástin vývoje českých hradů 12.—13. století, *Archaeologia historica* 3, 41—52.
Hosák L., 1938: Historický místopis země Moravskoslezské I.—IX. Praha 1933—1938.

Prameny

FRB: Fontes Rerum Bohemicarum IV., ed. Josef Emler, Praha 1884.

Lechner: Die ältesten Belehnungs- und Lehensgerichtsbücher des Bisthums Olmütz. I. Belehnungsbücher. II. Lehensgerichtsbücher, ed. Karl Lechner, Brünn 1902.

PB: Půhonné knihy brněnské.

ZDO: Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren II. (Text der Olmützer Cuda), edd. P. R. v. Chlumecký—J. Chytil—C. Demuth — A. R. v. Wolkskron, Brünn 1856.

Zusammenfassung

Burg Kuchlov bei Rychtářov im Bezirk Vyškov

Über die Burgen an der südöstlichen Seite des Hochlands Dražanská vrchovina gibt es nur wenige Berichte; von Burg Kuchlov schweigen die schriftlichen Quellen sogar vollkommen.

Der Beitrag bringt einen Bericht von den Ergebnissen einer Geländeerkundung, deren Zweck es war, zumindest Grundinformationen über die Burg Kuchlov zu gewinnen.

Vom typologischen Standpunkt handelt es sich um eine Burg, deren Hauptobjekt, von der Ringschanze obgesehen, ein an der am besten geschützten Seite des Burghofes liegender länglicher Palast ist. In Mähren hat sich mit diesem Burgtyp bisher niemand systematisch befaßt, in Böhmen wurde er von T. Durdík als einfachste feudale Modifikation der sogenannten Königsburg mit Ringverbauung in die zweite Hälfte des 13. Jahrhunderts datiert.

Anscheinend wird dieser Burgtyp auch in Mähren eine Reihe von Analogien finden, wie man am Beispiel der Burg Schenkenberg (Bez. Znojmo) sieht, die aller Wahrscheinlichkeit nach schon im 13. Jahrhundert existiert hat.

Mit Rücksicht auf die historischen Zusammenhänge, die sich auf dieses Gebiet des Hochlands Dražanská vrchovina beziehen, kann man die Entstehung der Burg Kuchlov in den Rahmen der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts stellen. Sie diente entweder als Stützpunkt eines der Geschlechter, deren Interessen in der Umgebung zusammenstießen (die Herrn von Holštejn, von Dědice und Račice), oder konnte als Bischofsburg die Verbindungswege der Besitzungen des Olmützer Bistums in der Gegend von Vyškov-Pustiměř und in der Umgebung von Blansko schützen.

Im Hinblick auf das Fehlen späterer Berichte über dieses Gebiet und die minimale Zahl archäologischer Artefakte aus Oberflächenbegehungen kann man voraussetzen, daß die Burg nur relativ kurze Zeit existiert hat. Mit ihrem Untergang hängen vielleicht Berichte aus der Chronik von Zbraslav, besonders zum Jahr 1312, zusammen, als König Johann von Luxemburg die nahe, dem Raubritter Fryduš von Linava gehörende Burg Račice und weitere Burgen eroberte.

Abbildungen

Abb. 1. Karte der Umgebung von Burg Kuchlov. Der Kreis mit dem kleinen Kreuz im Zentrum bezeichnet eine mittelalterliche Dorfwüstung.

Abb. 2. Plan der Überreste von Burg Kuchlov.

Abb. 3. Rekonstruktion des Aussehens der Burg Kuchlov.

